

A perro viejo no cuz cuz: criteris de traducció paremiològica en quatre versions de La Celestina

Xus Ugarte

Universitat de Vic. Facultat de Ciències Humanes, Traducció i Documentació
08500 Vic

Data de recepció: 9/10/2000

Resum

Aquest article pretén establir una sèrie de criteris metodològics per a la traducció paremiològica a partir d'una selecció de proverbis de *La Celestina*. S'ha triat aquesta obra per un doble motiu: d'una banda, la seva generositat pel que fa a refranys, els quals en són, a més, un recurs estilístic fonamental; de l'altra, perquè és una obra traduïda a moltes llengües, fet que facilita la recerca traductològica. En definitiva, es tracta d'extrapol·lar les estratègies de translació d'alguns proverbis de l'*auto* XII a tota l'obra i, per extensió, a qualsevol tipus de parèmies en context. Des d'un punt de vista paremiològic, s'analitzaran la funció i el sentit del proverbi, així com la procedència. Des d'una perspectiva traductològica, s'examinaran les equivalències de les parèmies proposades en quatre versions disponibles: la italiana d'Alfonso Ordóñez (1506), la francesa de Jacques de Lavardin (1578), la traducció manuscrita anglesa de James Mabbe (1603-1611) i la més recent, la translació catalana d'Antoni Bulbena (1914).

Paraules clau: parèmies, traducció paremiològica, criteris de traducció.

Abstract

The aim of this article is to establish some criteria for paremiological translation, taking as a sample a selection of proverbs from *La Celestina*. This text has been chosen for two main reasons: on the one hand, its vast amount of proverbs, an important stylistic element; on the other, because it's a work translated into many languages, which facilitates translation research. Therefore, the aim is to extrapolate the translation strategies of some *auto* XII's proverbs to the whole text of *La Celestina* or to any contextualized proverb. This article will analyze these proverbs' function, sense and origin. From a translation point of view, Rojas proverbs will be confronted to four versions: Italian (Alfonso Ordóñez, 1506); French (Jacques de Lavardin, 1578); English (James Mabbe, 1603-1611); Catalan (Antoni Bulbena, 1914).

Key words: proverbs, paremiological translation, translation criteria.

Sumari

Els quatre traductors	Conclusió
Proposta de criteris per a una traducció paremiològica	Bibliografia
Cinc parèmies de <i>La Celestina</i>	Annex: elenc de les traduccions completes de <i>La Celestina</i>

És ben sabut que *La Celestina* és un text generós en refranys. No es tracta sols d'una abundància quantitativa. El fet important és que aquestes produccions juguen un paper molt destacat en l'afaiçament de l'estructura. Així, a la *Tragicomedia*, les parèmies en general i els refranys en particular ocupen en molts passatges una posició culminant: sovint són la síntesi que tanca i corona una exposició discursiva; de vegades clouen parlaments, escenes i, fins i tot, actes; a voltes, un acte comença amb un proverbi, que en serà el tema dominant (acte XVII) (Fernández-Sevilla, 1983: 210). Els refranys es comporten a *La Celestina* com un recurs estilístic, «hilo conductor de la coherencia textual, en tanto que son determinantes y principales responsables de ese lenguaje sentencioso, característico de la obra.» (Fernández-Sevilla, 1983: 210). Però sovint (en gairebé un 30% dels casos), la parèmia no s'insereix directament en el fil del discurs, sinó que va precedida d'un presentador. De fet, com observa Sevilla, caldria recalcar la importància del refrany com a element estructural fonamental, una funció que va molt més enllà de la purament lúdica o ornamental. Els refranys conviuen amb frases cultes i al·lusions erudites, a més d'altres fórmules del llenguatge popular com ara les expressions iròniques i humorístiques. Els refranys a *La Celestina* tenen la propietat de conformar el diàleg: Rojas readapta el material paremiològic i crea nous proverbis a partir d'altres ja existents i els emmotlla a una circumstància nova. Aquest fenomen és la causa que Shipley (1977, 231) exclamés que «[*La Celestina*] es un importante logro que señala el camino hacia *Don Quijote*, en lo que concierne a la integración de refranes en el diálogo». De la mateixa manera, Rojas demostra una gran capacitat retòrica a l'hora d'agafar un proverbi antic i adaptar-lo.

S'ha mencionat més amunt l'aspecte quantitatiu de les parèmies de *La Celestina*. El recompte que sens dubte ha fet més fortuna és el de José Gella Iturriaga. El títol del seu article, «444 refranes de *La Celestina*» (1977), deixa ben clar el còmput. Altres estudiosos consideren més o menys vast aquest bé de Déu paremiològic: 250 proverbis segons Shipley (1974), 283 refranys o frases proverbials «citats o manipulats» per a Iglesias Ovejero (1993); 543 sentències i refranys per a O'Donnell (1993), segons la terminologia de cada autor, etc. Si creiem Gella Iturriaga (1977, 245), aleshores podem dir que només una obra de la literatura castellana, el *Quixot*, exhibeix més refranys que la *Tragicomedia*. El seguirien, en nombre de proverbis, el *Libro de Buen Amor*, amb 377; *La Pícarra Justina* i *La Dorotea*, amb més de 300, i *El Corvacho o reprobación del amor mundano*, amb uns 250.

Aquest frondós panorama es multiplica a l'hora d'analitzar les diferents versions de *La Celestina*, les quals, sempre segons les meves dades i sense comptar les diferents edicions, arriben a les 39 traduccions —la majoria cap a llengües europees (llatines, anglo germàniques, escandinaves i eslaves) i també a l'hongarès i al japonès (vegeu l'annex).

En aquest article acotaré els amplis ventalls traductològic i paremiològic, i em constrenyiré a algunes parèmies de l'auto XII i a quatre de les seves translacions: la italiana d'Alfonso Ordóñez (1506), la francesa de Jacques de Lavardin (1578), la versió manuscrita anglesa de James Mabbe (1603-1611) i la més recent, la traducció catalana d'Antoni Bulbena (1914).

Cal destacar, com a tret prioritari, la importància que autor i traductors atribueixen a l'aspecte paremiològic: els refranys i les altres expressions idiomàtiques són restituits gairebé sempre com a tals. A més, tots quatre traductors respecten en tot moment el registre de llengua de Rojas i el contingut semàntic. En la majoria de casos, Ordóñez, Mabbe, Lavardin i Bulbena identifiquen la locució o el proverbi inserit en el discurs, premissa indispensable per a la seva traducció. Com a conseqüència d'això, expressen la voluntat de dur a terme no solament una traducció idiomàtica, sinó també de ser conseqüents amb l'estructura formal de l'original.

Una observació palesa és que moltes expressions paremiològiques presenten una forma i un contingut iguals en les diferents llengües, com si es tractés d'una traducció paraula per paraula. Però una atenció més detallada ens convencerà que es tracta tan sols d'una impressió.

Primerament, no es pot afirmar amb absoluta seguretat que, en tots els casos, els traductors siguin conscients que tenen davant una parèmia. Així, n'hi ha que corresponen a versions literals del text de Rojas, quan no són reconegudes pel traductor —ja sigui per desconeixement de la forma genuïna o simplement perquè no existeixen— com a expressions repertoriades en la seva llengua «de treball». Un nombre important de sentències té un origen culte (remeten a Petrarca i la Bíblia com a fonts principals). Una porció més gran correspon a refranys o proverbis de caràcter popular, sense autor —l'anonimat és per a molts estudiosos una condició inherent al concepte de refrany— que formen part del patrimoni comú de la cultura judeocristiana, d'expressió llatina des de l'Edat Mitjana i que abasta les llengües tractades en aquest article (Ugarte-Ballester, 1998: 445-446). Per força, doncs, el corpus tradicional conté els mateixos tòpics i llocs comuns en les diferents llengües: les parèmies són l'exponent de l'antioriginalitat i posen de manifest el conservadorisme de les mentalitats, fossilitzat en formes estereotipades (Ugarte-Ballester, 1998: 445-446).

Els quatre traductors

A tall de puntualització, i per tal de fer més clars els criteris d'aquest article, justificaré tot seguit la tria de l'acte XII de *La Celestina* com a punt de partida, així com dels quatre traductors, dels quals esbossaré la biografia i les peculiaritats professionals.

L'auto XII és un dels actes més importants de la *Tragicomedia*, atès que d'aquí sorgeixen els fets que culminen amb la tràgica fi dels protagonistes, els quals, d'altra banda, són els personatges més refranysers de l'obra: la Celestina i els criats Sempronio i Pármeno. Tanmateix, Calisto es mostra molt «refranyer» en aquest acte i pronuncia 6 de les 42 unitats paremiològiques que hem identificat; Melibea, 3; la vella alcavota, 10, Sempronio 10 i Pármeno, 5.

Calia incloure la traducció d'Alfonso Ordóñez per una raó fonamental: és l'edició pionera (la prínceps data de 1506, a Roma) i, en part com a conseqüència d'aquesta precocitat, es converteix en referència principal —de vegades més que no pas el mateix Rojas— de diferents versions posteriors. Ordóñez era d'origen espa-

nyol i degué arribar a Roma amb Alexandre VI (Rodrigo Borgia), amb qui l'unien llaços de parentiu. Per aquestes raons, segons Chevalier (1988, 60) tots els estudiosos de *La Celestina* hi han confiat: coneixia bé la llengua de traducció i, evidentment, la llengua original, la seva pròpia. A més, va ser el successor de Proaza com a professor de retòrica a València i va editar el tractat de Nebrija sobre l'accent llatí. No es van equivocar, entre d'altres, ni Jacques de Lavardin ni tampoc James Mabbe, i especialment el primer, en fer servir Ordóñez com a font gairebé exclusiva: la versió italiana és molt fidel a l'original, i tendeix a l'*estrangerització* més que a la *domesticació* o adaptació. Italianitzar és per Ordóñez l'excepció. Podríem dir que manifesta una preocupació per la literalitat molt superior a la mitjana de traductors de la seva època. Tanmateix, pel que fa a l'aspecte paremiològic, el *mot à mot* se sobreposa sovint a la invenció de proverbis per part del traductor italià. Quant a les invencions, Chevalier (1988, 72) explica que Ordóñez «est encore d'un monde où l'on invente des proverbes, où l'on prend et reprend ceux qui existent, où on les remodèle et les adapte». La idea segons la qual hi ha una reserva limitada de parèmies i que cal emprar només aquelles, li ha resultat segurament incomprendible. En definitiva, per saber si les aportacions d'Ordóñez es poden considerar refranys, caldria comprovar si han fet fortuna i si es troben en els refranys italians, dada que no puc verificar en aquestes pàgines.

La segona translació francesa coneguda la publica Jacques de Lavardin el 1578, després que el seu pare li encarregués la traducció d'un llibre en italià, que no era altre que la versió d'Alfonso Ordóñez, adquirit durant un viatge a Itàlia (Deyrmond, 1961: 1). El mateix Lavardin confessa en el pròleg que no coneix a fons l'espanyol i, a part de basar-se en Ordóñez i ometre sovint expressions que no entén, es dedica a «reinterpretar» *La Celestina* (Drysall, 1974: 1-34): emfasitza el valor didacticocristià de l'obra i amb aquest propòsit es pren la llibertat d'introduir-hi dos llargs soliloquis —l'un pronunciat per Melibea, de 45 línies, i un monòleg de Calisto, de 38— a més d'inventar un personatge, Aristó, germà de Pleberi. Pel que fa l'aspecte paremiològic, es detecta una més gran idiomàtica en el seu francès elegant, de sintaxi fluida, que no pas en les versions italiana o anglesa.

James Mabbe (1572-1642 ?), hispanista i diplomàtic anglès, va escriure el manuscrit d'Alnwick entre 1603 i 1611 (fou publicat per primera vegada per Martínez Lacalle, l'any 1972, amb un extens pròleg, p. 1-92). Posteriorment, el 1631, publicà una segona versió de *La Celestina*. Cal destacar la riquesa de la prosa i el seu profund coneixement del castellà, que li permeten adaptar el llenguatge de Rojas, tant el popular com el culte, a l'estil exuberant de l'època. D'acord amb la pràctica del seu temps, Mabbe se serveix de diferents recursos per manipular el text original quan li sembla oportú, i sovint ho fa sense un criteri fix: redueix sistemàticament passatges, amplifica fragments, introdueix expressions idiomàtiques, epítets, al·literacions i, en general, altres ornaments propis de l'estil literari d'elisabetians i jacobins. L'aportació de Mabbe a la paremiologia anglesa es fa palesa en la majoria de diccionaris de proverbis anglesos, els quals recullen certes expressions emprades per primera vegada el 1631 en la seva traducció de *La Celestina*.

Antoni Bulbena i Tusell (1854-1946), autor de la traducció catalana, és l'únic traductor contemporani de la *Tragicomedia* de què es tracta aquí. Tot i la distàn-

cia cronològica que separa la versió de 1914 de les altres, es poden aplicar els mateixos criteris traductològics, atès que Bulbena escriu en un estil arcaïtzant, que vol acostar-se al de l'època original i, segons sosté ell mateix en el pròleg de la traducció, a «lo mes pur catalanesch», sense dialectes, del *Tirant lo Blanch*. Quant als criteris traductològics utilitzats, Bulbena explica que es tracta d'una versió literal: «havèm procurat traslladar literalment lo sperit de cada expressió e de cada paraula». Però unes quantes línies més avall, precisa que, pel que fa a la translació dels proverbis de l'obra, Bulbena ha emprat «llur corresponent en català o bé apropiant-los al caràcter del nostre idioma». Pel que fa a la primera proposta, és clar que es tracta d'un equivalent ja existent. En canvi, no esvaeix el dubte sobre si la segona opció, l'apropiació, podria tractar-se d'una adaptació literal o bé d'un anostrament en forma de proverbi.

Proposta de criteris per a una traducció paremiològica

He establert una sèrie de procediments, deduïts empíricament de la pràctica traductora dels autors estudiats, que corresponen a les maneres possibles d'establir un corpus paremiològic. Per facilitar-ne la lectura, transcriu l'abreviatura i, a continuació, el seu significat.

TEP: Traducció per equivalent preexistent

Segons aquest procediment, el traductor utilitza una parèmia repertoriada en la llengua de traducció (LT) que té el mateix sentit que la parèmia de la llengua original (LO).

AL: Anostrament literal

El traductor fa una versió literal de la parèmia de la LO quan no troba —o no existeix— un equivalent repertoriat en la LT.

AFP: Anostrament en forma de parèmia

El traductor crea una nova versió de la parèmia de la LO quan no troba —o no existeix— un equivalent repertoriat en la LT. Aquesta nova versió, com el cas anterior (AL), pot ser literal, però sempre ha de conservar una forma parèmica, a través del ritme, la rima, el caràcter sentencios o l'alteració de l'ordre dels termes de la sentència.

TNI (NL): Traducció no idiomàtica (no literal)

El traductor fa una versió no idiomàtica i no literal, generalment una paràfrasi o una reformulació de la parèmia de la LO, quan no troba —o no existeix— un equivalent repertoriat en la LT.

E: Error

El traductor fa una versió errònia de la parèmia de la LO, generalment a causa de la incomprensió de l'original.

O: Omissió

El traductor omet la parèmia, de forma involuntària (oblit) o intencionada (reformulació d'un fragment, incomprensió de l'original).

Dues observacions puntuals pel que fa a la inclusió dels errors (E) i les omissions (O) en la proposta de classificació anterior: l'*error* no és pròpiament un criteri, perquè no és sistematitzable, però cal tenir-lo en consideració, perquè, òbviament, altera el sentit de l'original. Les *omissions* són un cas diferent dels *errors*, perquè, encara que inevitablement hi ha negligència en la lectura, la majoria són deliberades i les causes, com ja s'ha esmentat abans, poden ser diverses: incomprensió de la llengua original, compensació de la parèmia en una altra part del text, o casos de traducció lliure.

Cinc parèmies de *La Celestina*

A tall d'exemple, mostraré aquests criteris mitjançant cinc parèmies de *La Celestina* amb les traduccions corresponents.

1.

ESP - *Apercíbete: a la primera boz que oyeres, tomar calças de Villadiego.*

IT - *Sta pure attento e allaprima voce che odirai mostramo ad ogni homo li cal-cagni.*

FR - *Ains sois attentif, et au premier cry que tu orras, monstons soudain les talons.*

ENG - *...for yf it prove so, we will be prepared of shoves of the towne of Diego, and betake vs to our heeles...*

CAT - *Stigues a punt: al primer crit que sentiras, comes ajudau-me.*

Criteris dels traductors

Ordóñez	Lavardin	Mabbe	Bulbena
TEP	TEP	E/TEP	TEP

Aquesta frase de l'esporguit Sempronio correspon al fragment en el qual els dos criats esperen ansiosament al carrer mentre Calisto i Melibea es troben per primera vegada secretament. Els criats intenten excusar la por que tenen comparant el «perill» de la seva situació actual amb altres ocasions compromeses del passat en les quals, segons ells, havien mostrat gran valor. Tots els traductors identifiquen aquesta locució amb un equivalent preexistent i en fan una traducció idiomàtica. Curiosament, Mabbe n'incorpora dues: una de *mot à mot*, sense sentit en anglès, i una altra de correcta, com per assegurar-se que el lector en copsi el sentit.

2.

ESP - ...*aunque muda el pelo la raposa, su natural no despoja.*IT - ...*che anchora che la volpe muta il pelo non dispoia suo naturale.*FR - ...*quoy que le renard change le poil, jamais il ne change de meurs.*

ENG - [omissió]

CAT - ...*que anch que la guineu muda lo pel, de son natural no-s desprèn.*

Criteris dels traductors

Ordóñez	Lavardin	Mabbe	Bulbena
AL	AL	O	AFP

Aquí tenim Calisto, lloant —de forma incongruent, atesa la covardia del criat— el valor del jove Pàrmeno. Ordóñez i Lavardin fan un anostrament literal de la parèmia, perfectament intel·ligible. Bulbena, en canvi, crea una nova parèmia de rima assonant (*pel/desprèn*), en consonància amb l'original de Rojas (*raposa/despoja*). Tot i la seva pronunciació equivocada, atès que Calisto és incapaç de fer servir adequadament una parèmia, el refrany adquireix una veracitat paradoxal o, si es vol, transcriu metafòricament l'acció que paral·lelament es produeix: segons Shipley, en el precís moment en què Calisto aplica equivocadament el proverbi de la guineu que canvia el pèl, els seus criats representen la traïció, i canvien els seus papers (Shipley, 1974: 36).

3.

ESP - *No digan por mí que dando un palmo pido quatro.*IT - *Per che voi tu Celestina che io li sia così importuno adomandarli piu che sua propria volunta ha facto:*FR - *Je ne veux que l'on die de moy, qu'en me donnant vn pied, i'en demande quatre.*

ENG - [omissió]

CAT - *No diguen per mi que donant un palm jo-n demane quatre, o que done una glà per haver un roure.*

Criteris dels traductors

Ordóñez	Lavardin	Mabbe	Bulbena
TNI	AL	O	AL/TEP

Per a aquesta parèmia pronunciada per Semproni, les traduccions són de caire molt divers. Vegem-ne les raons: Ordóñez no gosa fer una translació literal i ofereix una TNI (traducció no idiomàtica) en forma de paràfrasi; Lavardin inventa una solució literal molt semblant a la LO (per això en diem anostrament literal); també fa un anostrament de la mesura de longitud i canvia el *pam* pel *peu*. Bulbena ofereix una doble solució: la primera és una traducció literal, que potser no el satisfà completament, per la qual cosa hi afegeix una expressió genuïna de significat idèntic, que trobem documentada a Farnés G653: *Donar un aglà per guanyar un roure*.

4.

ESP - ...por cumplir el refrán de los niños, que dicen: **de lo poco, poco, de lo mucho, nada.**

IT - ...per far vero il proverbio delli mamoli che dicono: **dello poco haverai poco e de lo molto niente.**

FR - ...pour verifier le proverbe des petits enfants, qui disent: **du petit, tu auras petit, et du beaucoup tu n'auras rien.**

ENG - She hath now learned the phrase of little Children: **where there is little, you must have little; where much, nothing...**

CAT - ...per complir l'infantívol aforisme qui diu: **poch ne tinch, te-n vull donar; ne tinch mólt, géns no n'hauras.**

Críteris dels traductors

Ordóñez	Lavardin	Mabbe	Bulbena
AFP	AFP	AFP	AFP

Aquesta parèmia correspon a la darrera de Semproni en un llarg paràgraf que inclou, entre d'altres, la parèmia anterior. El criat aboca sobre Celestina, ja amb males maneres, tota una tirallonga de refranys i frases del saber comú per estirar-li una recompensa. Aquí, un refrany sense temps verbal ni persona en l'original castellà passa a tenir-ne en les altres quatre versions; s'han conservat els binomis «poco/poco» i «mucho/nada» en l'italià, el francès i l'anglès. La versió catalana, en canvi, és «poch/—» i «mólt/géns», però Bulbena ho compensa amb escriure amb la construcció de clàusules d'idèntic nombre de síl·labes i amb rima assonant, que no apareix a l'original.

5.

ESP - Déxate conmigo de razones: **a perro viejo no cuz cuz.**

IT - Non usar meco queste lusenghe: **a cane vecchio non bisogna cus cus.**

FR - N'vse enuers moy de telles deffaictes. **A vieil chien ne se faut iouer.**

ENG - Our demaundes desier a more serious answer: **to an old Dogge a man neede not crye now,now.**

CAT - No-m vingues a mi ab raons. **A un cà vell, no cal dir-li quiçoy.**

Críteris dels traductors

Ordóñez	Lavardin	Mabbe	Bulbena
AL	AFP	E	TEP

Amb aquest proverbi, Semproni avisa de la dificultat d'enganyar l'home experimentat. Ordóñez i Mabbe el tradueixen literalment, amb resultats força diferents. Pel que fa a l'italià, tot i que «cus cus» no sigui pròpiament una onomatopeia d'aquesta llengua, crec que la seva sonoritat, ajudada pel context de la frase, fa intel·ligible la nova parèmia (*a cane vecchio non bisogna cus cus*). En canvi, la traducció de Mabbe és errònia, perquè la literalitat produeix una frase sense sentit en anglès

—*now, now*, que sapiguem, no es correspon amb cap expressió registrada. Aquest sembla que és també el parer de Martínez Lacalle (1972, 87). Lavardin construeix una frase probablement a partir de la parèmia repertoriada *On n'apprend pas à un vieux singe à faire la grimace* (*Dictionnaire des expressions et locutions* de Rey-Chantreau, 1989); conserva la mateixa estructura retòrica de l'expressió de Rojas, però en canvia la segona part, que conté una onomatopeia que podria donar lloc a confusions en francès (el terme *couscous* s'introdueix precisament al segle XVI, segons *Le Petit Robert*) per un verb de sentit més general, *iouer*. Així, queda clara la incompatibilitat entre els dos termes de la comparació (*gos vell-jugar/vieil chien-iouer*). Bulbena proposa una traducció per equivalent preexistent (TEP). És inevitable fer la relació entre la sonoritat de l'onomatopeia *cuz cuz* amb la solució *quisso* o *quiçoy* procedent de Farnés C2 (1992-1996): *A ca gros, no cal dir-li quisso*.

Conclusió

Un cop aplicats els criteris traductològics a totes quatre versions de *La Celestina*, seria bo esbossar els avantatges que presenta per a un traductor o traductora professional el coneixement de la classificació traductològica per al trasllat de parèmies. Pel que fa al primer criteri, TEP (traducció per equivalent preexistent), cal dir que no sol provocar gaires maldecaps al traductor quan es troba en la fase de buscar una solució. Així, amb una mínima competència paremiològica o amb l'ajuda d'un bon refranyer, obté fàcilment l'equivalent. Cal tenir en compte que sol ser l'estratègia més freqüent, especialment quan es tracta de llengües properes. Si no hi ha o no es troba una TEP, qui fa la versió pot optar per una solució falsament prudent, és a dir, evitar la forma parèmica mitjançant una TNI (traducció no idiomàtica, no literal), una construcció generalment parafràstica, o bé un AL (anostrament literal), de lèxic i estructura idèntics als de l'original. En el cas de cultures molt allunyades, és possible que el traductor doni prioritat a aquesta darrera estratègia. Nogensmenys, cal recalcar que la segona opció (AL) pot coincidir, en alguns casos, amb l'AFP (anostrament en forma de parèmia) i pot revelar-se, doncs, com una versió correcta i adient. Inversament, quan al traductor li passa desapercebuda una parèmia, el resultat, si té sentit, és un AL. Pel que fa a l'AFP, és el cas més enriquidor i desitjable en traducció paremiològica. Així, davant la pressumpta inexistència d'un equivalent, cal crear una correspondència en la LT. El resultat serà una frase que sembla perfectament un equivalent de la parèmia de la LO, que fa el fet d'una expressió aparentment idèntica, però que no ho és. L'audiència associa de seguida allò que sent a un refrany, i per tant, ho legitima com a tal. En aquest sentit, Bulbena incorpora, més d'un cop, la rima a la LT, amb la finalitat de donar-li un so de proverbi. En són una bona mostra els exemples 2 i 4 que hem esmentat. El traductor català ha procedit al mateix exercici d'anostrament de *No embalde dicen: cargado de hierro y cargado de miedo* amb la invenció d'un refrany amb el mateix sentit, de rima consonant perfecta i hemistiquis iguals: *No és debades que diuen: home de daga, tot se concaga*. També ens sembla interessant transcriure la solució AFP, prou il·lustrativa, d'una altra parèmia de l'auto XII: *No diuen debades que pedrada en cap d'altri no fa mal* és una

versió explicativa que conserva la forma parèmica de *No se dize embalde que mal ajeno de pelo cuelga*, que denota la indiferència amb què hom es mira allò que no és seu.

Per acabar, apuntaré que la traducció de parèmies ha de reproduir la funció o intenció del text original i no tan sols el sentit o contingut semàntic. En altres paraules, les parèmies han de perseguir una funció comunicativa per poder seduir, d'acord amb els principis de la retòrica. Ja hem esmentat que aquests procediments poden ser útils als professionals de la traducció en general i a qualsevol que hagi de fer front a expressions idiomàtiques en particular. Cal recalcar que hi ha dues premisses bàsiques per a assolir un bon resultat: la competència paremiològica i la consciència paremiològica del traductor. Consisteixen en la capacitat d'identificar, en la llengua de traducció, les parèmies equivalents preexistents respecte a la llengua original. Si no existeixen, cal inventar noves parèmies plausibles, tot apel·lant als elements de persuasió inherents a refranys i sentències.

Bibliografia

- BULBENA, Antoni (1914). «Pròleg». A ROJAS, Fernando de. *Comedia de Calist & Melibea (La Celestina)*. Barcelona: Stampa de la Vda. Badia.
- CHEVALIER, Jean-Claude (1988). «Proverbes et traduction (La traduction italienne de *La Célestine*, par Alphonso Hordóñez, Rome, 1506)». *Bulletin Hispanique*, tom XC, 1-2, p. 59-89.
- DEYERMOND, A.D. (1961). «La crítica de *La Celestina*, de Jacques de Lavardin». *Hispanófila*, 13, p. 1-4.
- DRYSDALL, D.L. (1974). «Pròleg». A ROJAS, Fernando de. *La Célestine*. Londres: Tamesis Books Limited.
- FARNÉS, Sebastià (1992-1996). *Paremiologia catalana comparada I-IV*. Barcelona: Columna.
- FERNÁNDEZ-SEVILLA, Julio (1983). «Presentadores de refranes en el texto de *La Celestina*». *Serta Philologica*, 1. Madrid: Cátedra, p. 209-218.
- GELLA ITURRIAGA, José (1977). «444 refranes de *La Celestina*». *La Celestina y su contorno social. Actas del I Congreso Internacional sobre La Celestina*. Barcelona: Hispam, p. 245-268.
- IGLESIAS OVEJERO, Ángel (1993). «Ensayo de identificación de refranes y frases proverbiales en *La Celestina*». *Actes du Colloque International sur La Célestine*, Caen, p.167-200.
- Le Petit Robert. Dictionnaire de la langue française*. París: Le Robert, 1982.
- MARTÍNEZ LACALLE, Guadalupe (1972). «Pròleg». A ROJAS, Fernando de. *Celestine or the Tragic-Comedy of Calisto and Melibea*, Londres: Tamesis Books Limited.
- O'DONNELL, Kathleen (1993). *Sentencias y refranes in La Celestina. A Compilation, Analysis and Examination of their Function*. Los Angeles: ULA. Treball de recerca.
- REY, Alain; CHANTREAU, Sophie (1989). *Dictionnaire des expressions et locutions*. París: Le Robert.
- ROJAS, Fernando de (1519). *Celestina. Tragicomedia de Calisto e Melibea*. Venècia: Cesaro Arrivabeno. [Traducció d'Alfonso Ordóñez.]
- (1914). *Comedia de Calist & Melibea (La Celestina)*. Barcelona: Stampa de la Vda. Badia. [Traducció d'Antoni Bulbena.]
- (1972). *Celestine or the Tragic - Comedie of Calisto and Melibea*. Londres: Tamesis Books Limited. [Traducció de James Mabbe.]

- (1974). *La Célestine*. Londres: Tamesis Books Limited. [Traducció de Jacques de Lavardin.]
- (1997). *La Celestina*, Madrid: Cátedra.
- SHIPLEY, George A. (1974). «El natural de la raposa, un proverbio estratégico de *La Celestina*». *Nueva Revista de Filología Hispánica*, tom XXIII, 1, p. 35-64.
- (1977). «Usos y abusos de la autoridad del refrán en *La Celestina*». *La Celestina y su contorno social. Actas del I Congreso Internacional sobre La Celestina*. Barcelona: Hispam, p. 231-244.
- UGARTE BALLESTER, Xus (1998). *La traducció de parèmies*. Bellaterra: UAB. Tesi Doctoral.

Annex: elenc de les traduccions completes de *La Celestina*

Alemanya

- Ain Hipsche Tragedia vo zwaien liebhabendi*. Ausburg: Sigismund Grimm i Marx Wirsung, 1520. [Traducció de Christoph Wirsung.]
- Celestina, Ainn recht Liepliches buechlin vnnd gleich ain traurige Comedi*. Ausburg: H. Steiner, 1534. [Traducció de Christoph Wirsung.]
- Die Celestina, ein dramatische Novelle*, 1843. [Traducció d'Eduard von Bülow.]
- Celestina*. Leipzig: Dieterich, 1959 i Bremen: Schünemann, 1959. [Traducció d'Egon Hartmann i Fritz Rudolf Fries.]
- La Celestina oder Tradikömodie von Calisto und Melibea*. Frankfurt: Insel Verlag, 1989. [Traducció de Fritz Vogelsang.]

Anglès

- The tragick Comedy of Celestina, etc*, 1598. [Traducció anònima/ James Mabbe?]
- Celestina or the Tragick-Comedie of Calisto and Melibea* (Alnwick ms. núm. 510, microfilm núm. 190). Newcastle upon Tyne: Biblioteca Universitat N-u-T, 1603-1611. [Traducció manuscrita de I.M. (James Mabbe).]
- The Spanish Bawd, Represented in Celestina: or, The Tragicke-Comedy of Calisto and Melibea*. Londres: Robert Allot / R. Mabbe, 1631. [Traducció de James Mabbe.]

Edicions posteriors d'aquesta traducció són:

- Celestina or The Tragicke-Comedy of Calisto and Melibea. Englished by James Mabbe, anno 1631*. Londres: Tudor Translations, 1894 i 1925.
- Celestina or The Tragicke-Comedy of Calisto and Melibea. Translated by James Mabbe. Also an Interlude of Calisto and Melebea*. Londres: Broadway Translations, 1908 i 1923.
- The Celestina. A novel in Dialogue*. Berkeley: University of California Press, 1955. [Traducció de Lesley Bird Simpson.]
- Celestina*. Madison: University of Wisconsin Press, 1958. [Traducció de Mack Hendricks Singleton.]
- Fernando de Rojas. Celestina or the Tragi-comedy of Calisto and Melibea*. Londres: 1959. [Traducció de Phyllis Hartnoll.]
- The Spanish Bawd. La Celestina. Being the Tragicomedy of Calisto and Melibea*. Harmondsworth, 1964. [Traducció de J.M. Cohen.]
- The Spanish Bawd. La Celestina. Being the Tragicomedy of Calisto and Melibea*. Londres: Folio Society, 1973. [Traducció de J.M. Cohen.]

Català

Comedia de Calist & Melibea (La Celestina). Barcelona: Stampa de la Vda. Badia, 1914. [Traducció d'Antoni Bulbena.]

Danès

Ruffersken fra Toledo (La Alcahueta de Toledo). Grasten: Forlaget Drama, 1975. [Traducció de Team Teatret.]

Francès

Celestine en laquelle est traicte des deceptions des serviteurs Enuers leurs maistres... Traslate dytalie en francois. París: Galliot du Pré, 1527. [Traducció anònima.]

Edicions posteriors de la mateixa traducció: Lió (1529); París (1529); París: Nicolas Barbou, 1542.

La Celestine fidèlement repuee. París: N. Bonfons i Guillaume Chaudière / Gilles Robinot, 1578. [Traducció de Jacques de Lavardin.]

Edicions posteriors de la mateixa traducció:

París, (1584?); Rouen: Theodore Reinsart i Claude le Villain, 1598.

La Celestina (edició bilingüe). Rouen: C. Osmont, 1633. [Traducció anònima. Edició simultània: Pamplona, 1633.]

La Célestine. Tragicomédie de Caliste et Mélibée. París: Alphonse Lemerre, 1873. [Traducció de Germond de Lavigne de 1841.]

La Célestine. París: Ed. de la Nouvelle France, 1942. [Adaptació de Paul Achard.]

La Célestine. París: Club Français du Livre, 1949. [Traducció de René Louis Doyon.]

La Célestine. Tragicomédie de Calisto et Mélibée. Aubier: Montaigne, 1963. [Traducció de Pierre Heugas.]

La Célestine. París: Comédie Française, 1975. [Adaptació de Pierre Laville.]

Hongarès

Calisto és Melibea Tragicomédiája. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1979. [Traducció de Sándor Károly.]

Italià

Totes les edicions del segle XVI tenen Alfonso Ordóñez com a traductor.

Tragicomedia di Calisto e Melibea nouamente traducta de Spagnolo in Italiano Idioma. Roma: Eucharium Silber alias Franck, 1506.

Tragicomedia di Calisto e Melibea de Lingua Hispana in Idioma Italico Traducta & Nouamente Reuista... Milà: Zanotto da Castione ad Instantia de Domino Io. Iacobo & fratelli da Legano, 1514.

1515, Milà: V. Minuziano.

1519, Venècia: Cesaro Arrivabeno.

Celestina. Tragicomedia de Calisto et Melibea novamente tradotta da lingua castigliana in italiano (1525), Venècia: Gregorio de Gregorii.

Celestina. Tragicomedia de Calisto et Melibea novamente tradotta da lingua castigliana in italiana (1525), Venècia: F. Caron.

1531, Venècia: A. Bindoni i M. Pasini.

1543, Venècia: B. de Bondoni.

La Celestina. Milà: Bompiani, Col. Corona, 1943. [Traducció de Corrado Alvaro.]

«*La Celestina*. Tragicomedia di Fernando de Rojas». *Il Dramma* 38, 307 (1962) p. 5-47.

[Lliure traducció i reducció de Carlo Terron.]

La Celestina. Milà: Bompiani, 1980. [Traducció de Corrado Alvaro de 1943.]

La Celestina. Milà: Rizzoli, 1994. [Traducció d'Antonio Gasparetti.]

Japonès

Majo Celestina. Kyoto: Gaikoku bungakkai, 1975. [Traducció de Tadashi Oshima.]

Yokubo no hikigeni (Tragicomèdia de les passions). Fukuoka: Nakagawa-Shoten, 1990.

[Traducció de Hajime Okamura.]

Llatí

Pornoboscodidasculus Latinus. Frankfurt: Typis Wecheliani apud Danielelem & Davidem Aubrios & Clementem Schleichium, 1624. [Traducció de Kaspar Barth.]

Neerlandès

Celestina. Ende is een Tragicomedie van Calisto ende Melibea. Anvers: Hans de Laet, 1550. [Traducció anònima.]

Celestina. Anvers: Heyndric Heyndricz, 1580. [Traducció anònima.]

Celestina. Tragicomedie van Calisto ende Melibea. Anvers: Heyndric Heyndricz, 1616. [Traducció anònima.]

Portuguès

A Celestina. Lisboa: Assírio & Alvim, 1988. [Traducció de José Bento.]

Romanès

Telestina. Bucarest: Biblioteca Academiei Române, inèdita. [Traducció de Const. Negruzzi del principi del segle XIX.]

Selestina. Bucarest: Biblioteca Academiei Române (ms. 452). [Traducció anònima i indirecta del francès.]

Rus

Moscou: Gozlitizdat, 1959. [Traducció de N. Farfel.]

Selestina, en Plotovskoï roman. Moscou: Pravda, 1989. [Traducció de E. Lyssenko i S. Piskunovy.]

Suec

Celestina. Biblioteket Helikon, 1994.